

VRIENDEN MUSEUM

KASTEEL WIJCHEN

Nieuwsbrief

Vrienden Museum Kasteel Wijchen

Jaargang 31 no 1 - april 2023

KOUD!

Over leven in de IJstijd

Verantwoording

De stichting Vrienden Museum Kasteel Wijchen zet zich in om de prehistorie en de geschiedenis van de eigen lokale en regionale leefomgeving toegankelijker te maken. De Vriendenbijdrage voor individuele leden is m.i.v. 2023 € 20, voor een gezin € 25. Als vriend krijgt u gratis de Nieuwsbrief en andere informatie. Ook gratis zijn toegang tot het museum en deelname aan lezingen/excursies.

Kopij of reacties voor de Nieuwsbrief

Reacties en kopij liefst per e-mail.

Redactieadres:

L. Plukker
lplukker@gmail.com

Website:
vriendenmuseumkasteelwijchen.nl

Opgeven als lid:

info@vriendenmuseumkasteelwijchen.nl

Postadres: Postbus 221
6600 AE Wijchen

Medewerkers: Wim Kattenberg, Ingrid Gerritsen, Justa Vuister, Harry Gerritz, Annelies Jacobs, Linie Plukker (red.)

1. Van de redactie	p. 1	7. Topvrijwilliger	p. 18
2. Bronvermelding plaatjes	p. 2	Annemarie Mennink (red.)	
3. Van de Bestuurstafel	p. 3	8. Van de Conservator	p. 20
Wim Kattenberg		Justa Vuister	
4. De IJstijd was hier	p. 4	9. Museumclub Wijchen	p. 21
Wim Kattenberg		Annelies Jacobs	
5. De Kelten onder ons	p. 8	10. Uit de oude doos	p. 23
Wim Kattenberg		Harry Gerritz /Wim Kattenberg	
6. Van de Directie	p. 17		
Ingrid Gerritsen			

Het Bestuur van de Stichting Vrienden Museum Kasteel Wijchen bestaat uit:

Wim Kattenberg, voorzitter
Harry Gerritz, secretaris
Hans Helmonds, penningmeester
Willy Kokke, ledenadministratie
Marianne Bakker-Otten, algemene ondersteuning
Tom Dousma, algemene ondersteuning
Linie Plukker, redactie nieuwsbrief en website

Onze stichting bezit de **ANBI**-status. Hiermee wordt uw eenmalige of structurele donatie aftrekbaar van de belastingen. Dit geldt niet voor contante giften.

Beste Vrienden,

Het thema van deze nieuwsbrief is zoals intussen gebruikelijk dat van de lopende expositie in het museum. Ditmaal is dat de Prehistorie, om precies te zijn: het leven van mens en dier in de IJstijd.

In 'De IJstijd was hier' toont Wim Kattenberg grafisch de minimaal zes ijstijden die we tot nu toe hebben gehad en spitst hij met name die van 160.000 - 10.000 v.C. toe op Nederland en onze eigen regio.

In de bijdrage over de Kelten in Nederland gaat het vooral over de ijselijke gevolgen van de vulkanische uitbarsting op IJsland ca. 1190 v.C. Die dwong namelijk de Keltische ruitervolken zich over heel Europa te verspreiden. Zoals hij ook tijdens de—mede dankzij Ben Teubners inspirerende toelichtingen binnenshuis — zeer geslaagde excursie op 15 april jl. deed, beschrijft Wim Kattenberg wat e.e.a. voor Wijchen betekende.

Harry Gerritz vult de rubriek 'Uit de oude doos' ditmaal met een op Alverna gevonden heuse kanonskogel, door hemzelf en Wim Kattenberg voorzien van historisch relevante informatie.

Natuurlijk zijn er ook de vaste rubrieken Van de Directie, waarin onze pas aangetreden nieuwe directeur Ingrid Gerritsen zichzelf voorstelt, Van de Conservator, die door Justa Vuister wordt gevuld met hyenaboodschappen vanuit een verleden, Van de Bestuurstafel door onze voorzitter en Van de Museumclub door Annelies Jacobs.

Een oproep en een mededeling

Eerst de oproep: wie wil ons helpen met het bezorgen van de Nieuwsbrieven?

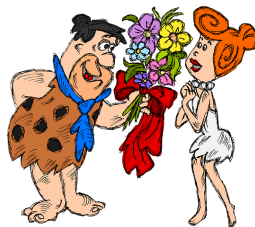
Doordat enkele vrijwilligers, die dit tot nu toe deden in de wijken Wijchen-Noord, Heilige Stoel, Kraaijenberg en Homberg, hiermee moesten stoppen, hebben wij grote behoefte aan versterking der gelederen.

Als u iemand kent die zo iets wel wil doen, meldt het ons dan alstublieft!
Het rondbrengen van de nieuwsbrieven scheelt ons een flinke hap in de kosten.
Het hoeft ook maar twee keer per jaar, meestal in april en september, en het is
echt heel goed voor de conditie: een uurtje of twee, drie lekker bewegen in de
buitenlucht!

Tot slot: zoals u wellicht al op onze website en via de brief bij het katern Vroege
Kastelen hebt gezien, heeft m.i.v. 29 september 2022 de Belastingdienst aan de
Stichting Vrienden Museum Kasteel Wijchen de **ANBI-status** toegekend. Hiermee
wordt uw eenmalige of structurele donatie - die dan desgewenst ook wat hoger
uit zou kunnen vallen - aan onze stichting aftrekbaar van de belastingen. Dit
geldt niet voor contante giften.

Bronvermelding plaatjes

- Voorblad: 'IJstijd' van Claudia Färber. Bron: Werkaandemuur.nl
- Achterblad: 'De nieuwe ijstijd', ©Marten Toonder, 1947. Bron: Boekwinkel-
tjes.nl
- De foto op p. 7 van de denkbeeldige nederzetting in de Hatertse Vennen is van
Wilbert Kruijsen. Bron: Erfgoed Heumen.nl.
- De foto op p. 20 van de coprolieten, bron: [https://fr.m.wikipedia.org/wiki/
Fichier:Aurignac_Les_coprolithes_de_Hy%C3%A8nes.jpg](https://fr.m.wikipedia.org/wiki/Fichier:Aurignac_Les_coprolithes_de_Hy%C3%A8nes.jpg)
- De mammoetschedel op p. 22: [https://www.museum.nl/nl/de-bastei/
pronkstuk/mammoetschedel](https://www.museum.nl/nl/de-bastei/pronkstuk/mammoetschedel)
- Fred en Wilma Flinstone hieronder: Pixaby.com 100 gratis afbeeldingen van
ijstijd

Van de Bestuurstafel

Geschiedenis van Wijchen is in

Graag wil ik jullie wijzen op het op handen zijnde Boekenfeest Wijchen op 6 mei aanstaande op de boekenmarkt bij Kasteel Wijchen. Het is een initiatief van de manager van het kasteel mevrouw Tanja Bruins. Zij wil hiermee meer bekendheid geven aan de Wijchense auteurs en aan de rijke geschiedenis van Wijchen. Die gaat namelijk heel ver terug.

Het staat vast dat ca. 3500 v.C., gedurende de Nieuwe Steentijd, boeren zich permanent vestigden in Wijchen vlakbij de Meer. Ze zullen daaruit ook menig visje verorberd hebben. Daarna volgen de Brons- en IJzertijd. De IJzertijd is daarbij voor Wijchen van groot belang. Het lag namelijk aan de zoutroute van de Noordzee naar de Keltische nederzettingen in Midden-Europa.

Een van de belangrijkste vondsten in het museum wordt gevormd door de resten van een wagengraf. De hoofdman van de onder Keltische invloed staande toenmalige gemeenschap in Wijchen werd ceremonieel begraven. Dit werd gedaan om de continuïteit van de gemeenschap te waarborgen. Hem werd van alles meegegeven om te kunnen voortleven en offers te brengen aan de goden.

Zelf heb ik me vooral bezig gehouden met de periode 1000-1500, toen als onderdeel van het Heilige Roomse Rijk. Wijchen viel eerst onder de aartsbisschop van Keulen. Na 1300 werd het speelbal tussen de hertogdommen Gelre en Kleef. De aartsbisschop en de hertogen zetten kleinere heren op versterkingen om ook Wijchen, van groot belang door de Maas, te controleren. Historisch zijn er argumenten voor dat het eerste kasteel, toen nog een woontoren, al ca. 1050 gebouwd is door de Van Wichens in opdracht rechtstreeks van de Duitse keizer. Nicole Janssen, historicus en een van de schrijvers van het boek "Ons Kasteel", gaat daarop in tijdens haar lezing op 6 mei om 14.00 op de boekenmarkt. Ook deze lezing wil ik graag bij jullie aanbevelen.

Wim Kattenberg

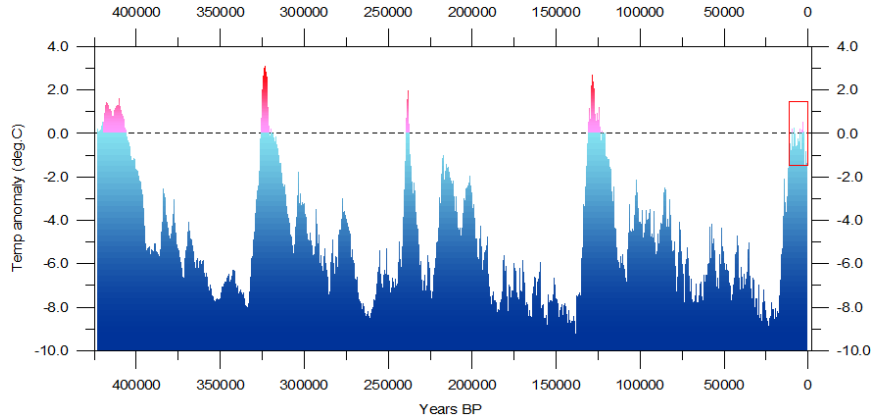
De IJstijd was hier

Een IJstijd is een wereldwijd koude periode waarin ijskappen ontstaan. Als je deze defenitie heel strikt neemt zitten we nog steeds in een ijstijd. Er liggen immers nog ijskappen op Groenland en Antartica.

De ene ijstijd is de andere niet

Er zijn minimaal zes grote ijstijden geweest. Sommige daarvan duurden meer dan honderd miljoen jaar. Van belang is dat er gedurende de ijstijden een afwisseling was van zeer koude en minder koude perioden. Die laatste worden de "interglacialen" genoemd. De temperatuur liep en loopt dan op. Van de oudste ijstijden is weinig bekend. Van de twee laatste weten we ongeveer hoever de ijskappen reikten. We kennen daarvan ook het verloop van ijskoude perioden naar tussentijdse interglacialen en de daarbij behorende afwisseling van temperaturen.

De grafiek toont dat vanaf 400.000 v.C. goed is te zien hoe hoog de temperatuur

IJstijden vanaf 400.000 v.C. bron: Wikipedia

gedurende een interglaciaal kon oplopen. Uit de grafiek blijkt ook dat we ons nu in een interglaciaal bevinden, waarbij het nog onduidelijk is hoe ver de temperatuur daarin zal oplopen. Van groot belang voor ons land is dat in de koude perioden de zeespiegel daalde. Zodanig dat in de voorlaatste IJstijd van 238.000-

16.000 v.C. er geen Noordzee was. Van groot belang is ook wat er gebeurde met de planten en dieren. Een aantal verdween. Dat was onder andere het geval met de mammoet.

Mammoet
bron: Wikipedia

Hoe zag Nederland eruit ?

Tijdens de voorlaatste IJstijd 238.000-16.000 lag er in het noorden een laag ijs. Er was sprake van een toendraklimaat. De grond was bedekt met grassen en mossen en er groeiden geen bomen. Gedurende de laatste IJstijd 160.000 - 10.000, toen het landijs niet verder kwam dan Noord-Duitsland, woeien door het warmer wordende klimaat zuid-westelijke winden stuifduingordels op. Zo ook die van Heumen naar Bergharen en verder in de vorm van donken naar de Noordzee.

Er leefden allerlei dieren, onder andere dus de mammoet, naast paarden, herten, rendieren, bizonen en wolven. Er leefden ook mensen. Dat waren eerst de Neanderthalers. Deze hebben zich tussen 35.000-25.000 v.C. vermengd met de moderne mens. In ons dna zit 2.5 % Neanderthaler. Van groot belang voor Nederland is, dat toen de gletsjers van de Alpen gingen smelten er een zeer brede rivier ontstond, waaruit op den duur de Rijn en de Maas zijn ontstaan. Deze hebben van Nederland een deltagebied gemaakt, met nu in het kielzog van de klimaatverandering alle gevolgen van dien.

De regio Arnhem-Nijmegen

Als er één gebied is in Nederland dat getekend is door een ijstijd dan is het de regio Arnhem-Nijmegen wel. Gedurende de voorlaatste IJstijd ontstonden daar door het zich opdringende landijs stuwwallen en werden de Rijn en de Maas in westelijke richting gedrongen naar zee.

Regio Arnhem Nijmegen gedurende de voorlaatste IJstijd, bron: Wikipedia

Dit had tot gevolg dat de stuwwal tussen Arnhem en Nijmegen werd doorbroken. Op het kaartje aangegeven: verdwenen door erosie. Gedurende de laatste IJstijd blezen nogmaals in het warmer wordende klimaat uit het Maasbekken rivier- of stuifduinen op. Wat uiteindelijk overbleef was een overigens mooi geaccidenteerde landschap met rivieren en dijken.

Wim Kattenberg

Literatuur:

J. Willemsen, Zo zag Nederland eruit in de IJstijd, Nemo Kennislink, Wikipedia, KNMI, 2023

Denkbeeldige prehistorische nederzetting, Hatertse
Vennen, duizenden jaren terug al bewoond...

Foto: Wilbert Kruijsen

De Kelten onder ons

750-20 v.C.

De invloed van de Kelten is wat Noord- en Midden-Nederland betreft vrij groot geweest in het Gelders Oostelijk Rivierengebied; en dan met name in en om Nijmegen en in het bijzonder al heel vroeg in Wijchen. Dat betreft taal, godsdienst, wijze van begraven, handel, sieraden en dagelijkse gebruiksvoorwerpen. De belangrijkste verklaring daarvoor is dat het gebied lag op de zoutroute van de Noordzee naar Midden-Europa. Dit had niet tot gevolg dat er zich een Keltische stam vestigde, maar wel dat er een influx ontstond van Kelten uit de dichtstbijzijnde Keltische gebieden in Duitsland, België en Frankrijk.

Geschiedenis van de Kelten

Herkomst

Een van de meest indrukwekkende vulkanische uitbarstingen op het Noordelijk halfrond is die van de Hekla op IJsland geweest ca. 1190 v.C. Deze gebeurtenis verlaagde de temperatuur voor meerdere jaren. Dit beïnvloedde niet alleen de boomgroei, onder andere vastgesteld in Ierland en Schotland, maar veroorzaakte door misoogsten zelfs hongersnoden in Egypte ten tijde van farao Ramses III (1194-1163 v.C.).

Zo werden ook de Keltische stammen gedwongen de Klein-Aziatische steppen te verlaten. Omdat deze verdroogden was er voor deze ruitervolkeren geen gras meer voor de paarden. Zich eerst vestigend op de Balkan verspreidden ze zich op den duur over heel Europa tot aan de Rijn.

Verspreiding over Europa Hallstatt (800-500 v.C.) en La Tène (500-20 v.C.)

Verspreiding In Europa

In Europa wordt hun geschiedenis ingedeeld in twee perioden: Hallstatt (800-500 v.C.) en La Tène (500-20 v.C.), genoemd naar de plaatsen waar per periode de eerste vondsten werden gedaan. Wat deze periodisering betreft gaat het niet om verandering in politiek, maar om vrij diepgaande veranderingen in cultuur. De Kelten hebben namelijk nooit, hoewel ze als ruitervolk strak geleid werden, een grote politieke eenheid gevormd. Ze bleven zich vasthouden aan het stamverband. De hoofdmans waren daarbij de bindende figuren. Dat blijkt uit de wijze waarop zij werden begraven: de zogenaamde vorsten- of wagengraven. Een van de beroemdste is die van Hochdorf Baden-Württemberg ca. 550 v.C.

Vorstengraf Hochdorf ca. 550 v.C.

Alles wat de hoofdmans hierbij meekrijgt is gericht op het voortbestaan van de stam. Opmerkelijk is hierbij dat het niet alleen gaat om objecten die het leven na de dood mogelijk maken. Er wordt ook meegegeven een schaal die het de hoofdmans mogelijk maakt voortdurend

plengoffers te brengen aan de beschermgod van de stam. Religie speelde namelijk bij de Kelten een grote rol. Het was een natuur-godsdienst. Polytheïstisch. Iedere stam had zijn eigen god. Het paard en het everzwijn waren daarbij hoofdmotieven. Een treffend voorbeeld is dat van een Ierse stam, die zijn beschermgod de naam Eochaidh Oilathais (Hij die op een paard lijkt) gaf.

Beschermgod Eochaidh Oilathais (Hij die op een paard lijkt), bron: Wikipedia

Diermotieven zijn overigens overal op terug te vinden; onder andere op de munten. Hoogstaand was de Keltische cultuur. Dat betreft in eerste instantie haar taal, die (zie even verderop) nog wordt gesproken en invloed had op vele andere talen; onder andere leenwoorden in het Nederlands "ambacht", "kar", "broek" en "eed". Hoogstaand was ook de metaal-en textielbewerking.

Schat van Vix Torque, bron: Wikipedia

Dat de Kelten geen politieke eenheid vormden, heeft tot gevolg dat heel veel stammen vanaf 100 v.C. worden opgeslokt door het Romeinse Rijk. Dat wil niet zeggen dat ze verdwijnen. Als gevolg van de terugtrekking op Bretagne en vervolgens op Engeland en Ierland wordt daar nu nog Keltisch gesproken: het Bretons, Iers, Welsh en Schots-Gaelisch.

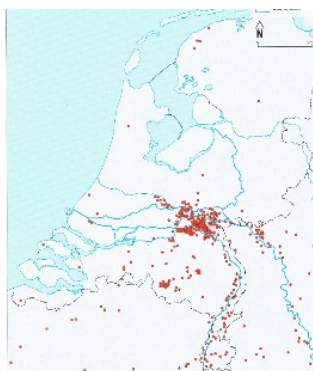
Verkeltisering omgeving Nijmegen en in 't bijzonder Wijchen

Dat de verkeltisering in en rond Nijmegen zo groot is geweest heeft alles te maken met de zouthandel, al vanaf de Hallstatt-periode 800-500 v.C.

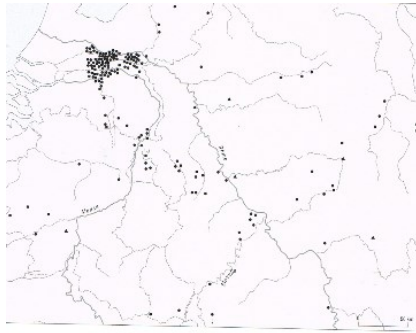
Hoewel het zout eerst dichtbij Hallstatt bij Dürnberg op 300 meter diepte werd gewonnen, gaan de Kelten ertoe over het in grote hoeveelheden te winnen uit zee, onder andere uit de zoutmeermoerassen van Guèrande (Bretagne). Van enige betekenis werd ook, nogmaals vanaf de Halstatt-periode 800 v.C., de winning uit de Noordzee.

De zoutwinning is moeizaam. In afgedamde bassins laat men eerst het zeewater verdampen. Dan wordt het vervolgens verhit in groot laag vaatwerk en dan nogmaals in kleinere vaten. Vervolgens wordt het zout in zoet water gewassen om het daarna nogmaals in de gootjes opnieuw te verhitten. Deze gootjes worden op den duur vervangen door dikwandige schalen en potten.

Het zout werd behalve voor consumptie ook gebruikt bij de bewerking van huiden en als conserveringsmiddel voor zuivelproducten en vlees. Dat het Oostelijk Rivierengebied zo belangrijk werd in de zouthandel kan te maken hebben gehad met het feit dat de winplaatsen (Monster, later ook bij Assendelft en Vlaardingen) dichtbij de Rijn-Maasmonding lagen. Vervoer over water, hoewel daar tot nu toe geen echt bewijs voor is geleverd, is niet onwaarschijnlijk. Dat de zouthandel van groot belang is geweest voor omgeving Nijmegen en in 't bijzonder Wijchen is vastgesteld aan de vele productieplaatsen van gootjes en de vele Keltische munten.

< Vindplaatsen gootjes

< Verspreiding munten
Bron: Van de Broeke

Impact op het Oostelijk Rivierengebied

a. Omgeving Nijmegen

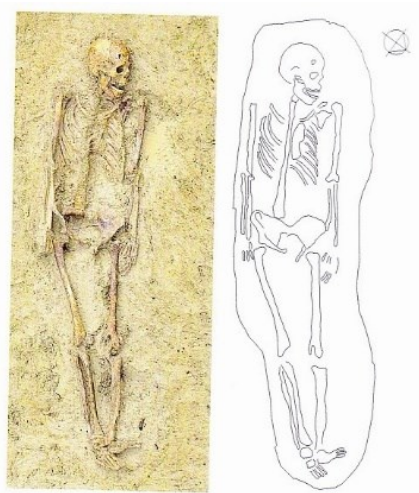
Wat de omgeving Nijmegen betreft nadruk op alleen de wagengraven. Ze geven aan dat hier vanaf 500 La Tène-tijd een aantal kleine gemeenschappen is geweest, die drie wagengraven hebben nagelaten. Gevonden in Nijmegen (1974), Overasselt (2008/9) en de Hatertse en Overasseltse Vennen (2017).

Wagengraf Hatertse/Overasseltse vennen, bron: Collectie Peter Deurloo

In tegenstelling tot de vierwielige ceremoniële wagen van Wijchen gaat het in deze graven om tweewielige strijdagens. Dit zou erop kunnen wijzen dat de Kelten na 450 v.C. onder druk strijdvaardiger werden.

Omdat uitgegaan wordt van een influx van Kelten uit de omliggende Keltische gebieden is de vondst opmerkelijk van de 30 inhumatiegraven* uit de Late Hallstattperiode ca. 600 gevonden in het Lentse Veld. Het zouden de graven, hoewel de ligging van de doden anders is en de bijgiften afwijken, van immigranten kunnen zijn uit het Moezelgebied.

Lent; vrouw 25-32, bron: F. Vleeshouwers

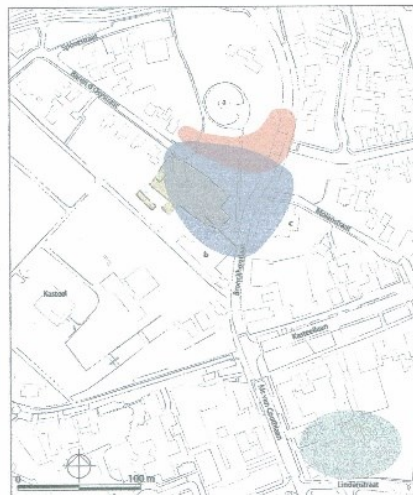
b. Wijchen in 't bijzonder

Hierbij wordt ook ingegaan op de bewoning vanaf de Vroege IJzertijd (750-450 v.C.). Het staat namelijk vast dat in Wijchen vanaf de Hallstatt-periode werd gewoond. Het zou namelijk kunnen dat de mensen, die hun hoofdman op een vierwielige praalwagen naar de Wezelseberg (ontdekt in 1897) brachten om hem daar te verbranden en te begraven ca. 750 v.C. woonden aan de voet van de Molenberg.

* graven met menselijke skeletten, i.t.t. tot urnenveldgraven (red.)

Wagengraf Wezelseberg 750 v.C., Bron MKW

Molenberg Rose: Vroege IJzertijd
Bron: Bureau Archeol.Nijmegen

Uit de La Tène tijd ca. 450 - 20 v.C. zijn woonplekken bekend op de Pas, omgeving Meshallen en Kraanvogel; als ook Linden-, Spoor- en Herenstraat.

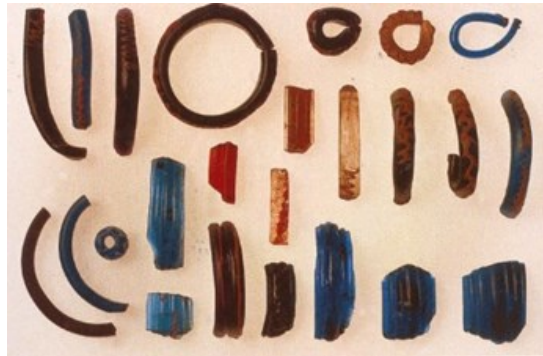

IJzertijdboerderij met spieker en akker,
bron: Wikipedia

Zeer rijk zijn de vondsten met name ook uit de La Tène tijd van aardewerk, met name het in Wijchen geproduceerde aan de Marnestreek (Frankrijk) ontleende Marne-aardewerk en, helaas meestal fragmenten, van glazen armbanden.

Marne-aardewerk, bron: Ben Teubner

La Tène armbanden, bron: Ben Teubner

Drs. W.A. Kattenberg

Literatuur:

Broeke van de, Zoutzieders aan de Noordzee. Zeezout in het achterland: in Nederland in de prehistorie, 2005

Deurloo, P. en Kattenberg, W.A., Oostelijk Rivierengebied. Veel Keltische invloed, in: website Verhaal tussen Maas en Waal, 2018

Janssen, A.J. en Tuyn, W.N., Bewoningssporen uit de Brons-IJzertijd en de Romeinse Tijd op de Pas in Wijchen, in: Wetserheem XXI, 1972

Vissers, P., Het wagengraf in Wijchen, in: Reeks Wijchens Meer, 1, 1996

Vleeshouwers, F., Inhumatiegraven uit de Vroege- en Midden-IJzertijd in het Nederlandse Rivierengebied, 2012

Wood, J., De Kelten, Leven, Mythen en Kunst, 2004

Rapporten:

- Graven aan de Molenberg, Rapport Bureau Archeologie en Monumenten, Gemeente Nijmegen, 2008

- Onder een deken van zand, Rapport Bureau Archeologie en Monumenten, Gemeente Nijmegen, 2010

- Wroeten in de Valendries, Bewoningssporen uit de Late Brons- Late IJzer- en Vroege Romeinse Tijd op het Martensterrein, RAAP Rapport 2125, 2013

Van de Directie

Op 1 maart 2023 ben ik, Ingrid Gerritsen, gestart als directeur van Museum Kasteel Wijchen. En wat een fijne start heb ik gehad met een mooie bos bloemen van de Vrienden op mijn nieuwe werkplek, dank jullie wel.

Ingrid Gerritsen

Afgelopen tijd heb ik nader kennis gemaakt met Museum Kasteel Wijchen, de organisatie en de Vrienden van het museum. Ik ben erg onder de indruk van hoe hier samengewerkt wordt. Tevens bewonder ik het enthousiasme waarmee nieuwe ideeën worden opgepakt en uitgevoerd.

Zo heb ik het enthousiasme voor de wandeling 'De Kelten onder ons', die vanuit Vrienden Museum Kasteel Wijchen geïnitieerd is, gevolgd. En ben blij met de grote animo voor de wandeling en zag dat de wandeling snel uitverkocht was. Een mooi voorbeeld van de samenwerking tussen de Vrienden en het museum.

De nieuwe tentoonstelling 'Koud!' gaat een bijzondere familietentoonstelling worden waar ik met veel plezier mijn bijdrage aan lever. Het is een inspirerende samenwerking tussen de conservatoren, vormgeefster Marga van den Heuvel en de vrijwilligers van de werkgroep tentoonstelling. Komt allen kijken vanaf 18 mei a.s. naar de tentoonstelling KOUD! Over leven in de ijstijd.

Ik kijk uit naar vele fijne samenwerkingen, inspirerende tentoonstellingen, het bewaren van de Wijchense geschiedenis en ontvang u graag in ons kasteel en museum.

Ingrid Gerritsen, directeur

Topvrijwilliger

Vroeger, toen de goeie ouwe Wijchense Omroep nog bestond, verscheen daar onder de titel 'Zonnetjes van Wijchen' een reeks portretten van plaatselijke vrijwilligers. Een willekeurige greep: Joke Hartkamp van het Hospice, Adriaan Strik van de Monumentencommissie, Peter Coolen van de Voedselbank en Hannie Mulders van Museum Kasteel Wijchen. Wat die portretten gemeen hadden was het soort dienstbaarheid waar een gemeenschap op drijft. Het soort ook vooral dat het wat langer volhoudt dan iemand even de rotonde bij het station veilig over te helpen (hoewel ook dat beslist geen sinecure is).

Binnen onze eigen kring van de Vrienden hebben we ook zulke pareltjes. Ditmaal zetten we een van hen graag in het zonnetje: **Mevrouw Annemarie Mennink**.

Annemarie heeft meer dan dertig jaar lang, vanaf het prilste begin – zij was zelfs aanwezig bij de allereerste vergadering van de Vrienden ooit - de Nieuwsbrieven in de wijk Wijchen-Noord bij de leden thuisbezorgd. Ingeval van nood deed ze dit ook nog in twee andere wijken. Ze zegt nu na lang aarzelen te hebben moeten besluiten hiermee op te houden. Het werd op een gegeven moment gewoon te zwaar. Wel benadrukt ze dat ze dit vrijwilligerswerk altijd met veel plezier heeft gedaan. Ook de contacten met onze stichting vond ze prettig.

Gedurende zo'n lange periode hebben wij op Annemaries inzet kunnen rekenen, dat een woord van dank beslist op zijn plaats is. Bestuurslid Willy Kokke bracht het persoonlijk over met een bloemetje en maakte ook de foto.

Annemarie: geweldig dat je dit al die jaren voor de Vrienden hebt willen doen!

Namens het Bestuur Vrienden Museum Kasteel Wijchen,
Linie Plukker

Van de Conservator

Coprolieten

Voor de komende tentoonstelling KOUD!, die te zien zal zijn vanaf 18 mei, zijn we in de ijstijd gedoken. Van de wolharige neushoorn tot het reuzenhert en de grottenhyena, het zijn alle dieren die geleefd hebben in Nederland. Regelmatig worden er resten gevonden, ook in de omgeving van Wijchen. Dit kan een kies zijn, een gewei of zelfs een enorme slagtang. Iets minder bekend is de 'coproliet'. Of, in andere woorden, een gefossiliseerde drol.

Justa Vuister

Dieet

Het gaat om poep die soms wel miljoenen jaren bewaard is gebleven en dat heeft alles te maken met het dieet van de grottenhyena. Hyena's behoren namelijk tot de weinige zoogdieren die zich geregeld tegoed doen aan de botten van hun prooidieren. Ze hebben kaken die zo sterk zijn dat ze stukken van botten kunnen bijten.

Verse hyenapoep is helderwit van kleur, vanwege het vele calcium uit de verorberde botten. Naast calcium zijn er ook diverse botsplinters in te vinden. Hyena's jagen op allerlei dieren, zoals paarden, herten of een wisent. Het is echter ook bekend dat ze niet altijd zelf op jacht gaan, maar regelmatig achtergebleven karkassen opeten. Ze knagen dan alle restjes vlees van de botten, bijten de botten kapot en zijn daardoor ook in staat om het merg op te eten.

Vindplaatsen

Uit onderzoek is gebleken dat hyena's op vaste ontlastingsplekken hun behoefte deden, zowel op open plekken als in grotten. Van moderne hyena's weten we dat ze beide soorten locaties gebruiken maar dat ze waarschijnlijk de voorkeur geven aan een beschutte grot, indien beschikbaar.

De afgelopen tien jaar worden er in Nederland steeds meer coprolieten gevonden. Dit gebeurt voornamelijk aan de kust. De gebieden van de zandmotor en de Maasvlakte, waarop grote hoeveelheden zand uit de Noordzee zijn opgespo-ten, blijken bijzonder goede vindplekken te zijn. Dit heeft te maken met de lage stand van de zeespiegel in de ijstijd, waardoor de Noordzee grotendeels droog kwam te liggen. Er ontstond een grote vlakte waar veel dieren te vinden waren: een wolharige mammoet kon zo van Nederland naar Engeland lopen. Aan het eind van de ijstijd stijgt de zeespiegel weer, waardoor vele resten van dieren op

de bodem van de zee verdwijnen. Vissers vinden nog steeds regelmatig botten of slagstanden in hun netten. Nu zand van de zeebodem voor uitbreiding van onze kusten wordt gebruikt, kunnen verzamelaars zelf op zoek naar vondsten. Hiervoor is enige kennis uiteraard wel van belang: versteende uitwerpselen zullen niet door iedereen als zodanig worden herkend.

Nieuw onderzoek

Naturalis heeft onderzoek gedaan naar de coprolieten, met opmerkelijke uitkomsten. Verschillende uitwerpselen zijn, na gedetailleerde scans om te zien welke exemplaren veel stukjes bot bevatten, uit elkaar gehaald. Hieruit bleek dat er een stuk bot van de alpenmarmot tussen zat. Van dit dier was nog niet bekend dat het in de omgeving van de huidige Noordzee leefde.

Behalve botjes worden er ook minuscule stukjes stuifmeel uit de coprolieten gehaald. Na onderzoek van wetenschappers van de Universiteit van Amsterdam blijkt dat er pollen van de Lisdodde en van verschillende soorten grassen en bomen werden gevonden. De coprolieten geven dus ook meer inzicht in hoe het landschap eruit moet hebben gezien in de verschillende fases van de ijstijd. De leeftijd van de uitwerpselen zelf wordt op basis van de meting van radioactief koolstof, de zogenaamde C-14 methode, vastgesteld. In dit geval ging het om zo'n 40 duizend jaar oude exemplaren. Dat verzamelaars nu de coprolieten op kunnen sporen, betekent dus een schat aan informatie, waarvan we nu slechts het topje van de ijsberg zien. Ook nieuwe onderzoekstechnieken, zoals een micro CT-scanner, dragen bij aan het verkrijgen van ontzettend gedetailleerde informatie. Met zo'n scanner werd bijvoorbeeld een mug in een stuk barnsteen gevonden, waarbij een stuifmeelkorrel van een orchidee op zijn snuit te zien was.

Wil je de coprolieten en aangevreten botten in het echt bekijken? Ze zijn, naast vele andere ijstijdvondsten, te zien vanaf 18 mei 2023 tot en met 7 januari 2024 in de tentoonstelling KOUD!

Justa Vuister, conservator

Coprolieten van een grothye-
na, Aurignac cave

Tussen 37.000 en 28.000 jaar
geleden

Van de museumclub

De uitstapjes van de museumclub Wijchen gaan meestal naar een bijzondere expositie waar in de media de nodige aandacht aan wordt besteed.

Recent zijn de leden van de club naar Venlo geweest (Melle Oldeboerrigter in Museum van Bommel van Dam en de expositie Mystiek in het Limburgs Museum), naar Rotterdam (De Kunsthal met The black Fantastic en Vrouwenpalet) en last but not least het Rijksmuseum met de Vermeer tentoonstelling. Hot topics die zeer de moeite waard waren en veel kijkgenot en cultuurbeschuwingen opleverden. Maar om in de sfeer van dit themanummer van de Nieuwsbrief te blijven zou ik ook een warm pleidooi willen houden voor de minder hot topics van de fraaie permanente tentoonstellingen van diverse musea.

Om te beginnen voor het Limburgs Museum in Venlo dat op de onderste verdieping een historisch overzicht biedt van de verschillende stadia in de ontwikkeling van Limburg vanaf de steentijd tot heden. Diverse landschappen en woonvormen worden uitgebeeld met bijbehorende gevonden artefacten en geluids- en video-impresies. Zeer educatief en niet alleen voor scholieren.

Of neem het Amsterdams Archief waar in de kelderverdieping (eigenlijk in de kluisen van het voormalige bankgebouw) een gratis toegankelijke tentoonstelling is te bezoeken over de ontwikkeling van Amsterdam. Veel oude foto's en manuscripten en diverse vondsten uit de ontstaansperiode van Amsterdam. Ook ligt er het eerste document waarin Amsterdam wordt vermeld, namelijk het tolprivilege dat Floris V in 1275 aan Amsterdamse kooplieden verleende. Dit is de basis van de ontwikkeling van Amsterdam als handelsstad.

Kijk ook eens naar de collectie van het Stedelijk Museum Zutphen, waar in de middeleeuwse keldergewelven de vroegste geschiedenis van het gebied wordt getoond, de gevolgen van de aanvallen van de Vikingen en de ontwikkeling als Hanzestad. Een compact historisch overzicht aan de hand van grafresten en gebruiksvoorwerpen.

Of bezoek De Bastei in Nijmegen, waar in de krochten van de oude verdedigingstoren getoond en uitgebeeld wordt hoe het landschap en de stuwwal rond Nij-

megen zijn ontstaan, inclusief uitbeeldingen van dieren die er duizenden jaren geleden rondliepen en zwerfstenen die er in de ijstijd door het landijs werden neergelegd. Het skelet van een wolharige neushoorn en een mammoetschedel maken zo'n oerlandschap nog reëler.

Cold topics die op korte afstand vanuit Wijchen zijn te bezoeken.

Annelies Jacobs

De mammoet kon ongeveer 4 meter hoog worden...

Mammoetschedel in De Bastei
38.900 jaar oud

Uit de oude doos

De belegering van Alverna *een kanonskogel als bewijs?*

De Graafseweg is al eeuwenlang een belangrijke verbinding tussen Noord en Zuid Nederland.

Door de centrale ligging tussen Grave en Nijmegen is het waarschijnlijk dat enige vorm van belegering in het kader van de bevrijding of verovering van een van beide steden wel heeft plaatsgevonden.

Een belangrijk gegeven is dat in 1702 een grote geallieerde legermacht werd samengebracht in het Nijmeegse Dukenburg. In korte tijd verzamelden zich hier

John Churchill 1e Duke of Marlborough

76 bataljons voetsoldaten, 120 eskadrons ruiters, 62 stukken geschut, 8 mortieren en 24 pontons. De troepenmacht is dan uitgegroeid tot ca. 40.000 Staatse troepen, 10.000 Engelse en ca. 10.000 overige manschappen. Onder leiding van de Engelse John Churchill, de 1^e Hertog van Marlborough, trokken zij vanuit het kamp Dukenburg ten strijde voor een jarenlange veldtocht tegen Frankrijk en Spanje, een heuse D-day gestart vanaf Dukenburg.

In juni 1702 wordt Nijmegen, onder leiding van bevelhebber Godard baron van Reede, 1^e graaf Athlone, behouden na een blitz-aanval door de Franse legers van Lodewijk IV. Vervolgens zet de Hertog van Marlborough, als voorvader van sir Winston Churchill, de *liberation route* naar het zuiden in, om via de Graafseweg door Alverna de Maas over te steken naar Grave.

Godard baron van Reede
1e Graaf Athlone

Is er dan bewijs gevonden dat er misschien een belegering van Alverna heeft plaatsgevonden?

Of berust het puur op toeval dat eind jaren '90 in een tuin aan de Graafseweg bij rioleringswerkzaamheden op een diepte van ca. 1 meter een ijzeren kanonskogel is gevonden?

< Doorsnee 11 cm.

Gewicht 11 kg.

De kanonskogel heeft een doorsnede van 11 cm. en een gewicht van maar liefst 11 kg. Is de kanonskogel misschien tijdens het transport met paard en wagen onderweg verloren geraakt?

Het blijft vooralsnog een raadsel op welke wijze de kanonskogel in de tuin is beland.

De vondst is gemeld bij de Rijksdienst voor cultureel Erfgoed. De Rijksdienst kan helaas de kanonskogel niet exact dateren. Dit type kanonskogel werd nog tot in de 19^e eeuw gebruikt.

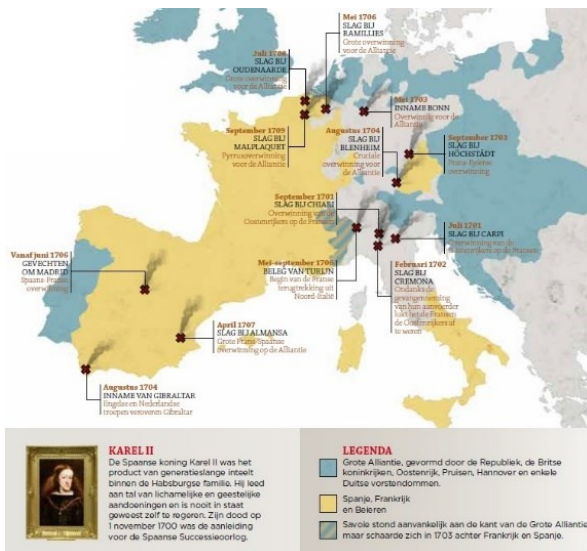
Bronnen: Canon van Dukenburg, Huis van de Nijmeegse geschiedenis, Wikipedia

Harry Gerritz

Een uitzonderlijke kanonskogel

De kanonskogel is een uitzonderlijke vondst. Heeft alles te maken met de *Spaanse Successie-oorlog 1701-1714*. Zoals nu de grootmachten strijden om de hegemonale positie wereldwijd was dat toen, wat Europa betreft, het Frankrijk van Lodewijk XIV.

Deze wilde dat ofwel zijn zoon Lodewijk ofwel zijn kleinzoon Philips van Anjou de opvolger werd van de kinderloze Spaanse koning Karel II. De Oostenrijkse Habsburgers dachten daar anders over. Zij prefererden zoon Karel van de Oostenrijks Habsburgse keizer. De grote tegenspeler van Lodewijk XIV werd onze stadhouder annex Koning van Engeland: Willem III. Behalve voor heel Europa was Frankrijk een groot gevaar voor de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Voor de Republiek omdat dan de Spaanse of de Zuidelijke Nederlanden - deze waren toen nog Spaans - Frans werden. Voor de Republiek waren ze een buffer tegen Frankrijk. Omdat Karel II op zijn sterfbed Philips van Anjou als opvolger - het barstte van de Fransen aan het Spaanse hof – aanwees, vormde Willem III de

Grote Alliantie (zie kaart) bestaande uit de Republiek der Nederlanden, Engeland, Oostenrijk, Pruisen en een aantal kleine Duitse vorstendommen. Om het niet te lang te maken: Lodewijk XIV viel in 1702 de Zuidelijke Nederlanden binnen en veroverde daar de onder Nederlands gezag staande zogenaamde Barrière-

steden, teneinde onder maarschalk Boufflers door te stoten naar Nijmegen. De Fransen werden echter - de Republiek had intussen het grootste leger ooit van 120.000 man tot stand gebracht - teruggedrongen. Het kan niet anders dan dat de Graafse weg hierbij een grote rol heeft gespeeld. Het was de enige voor zwaar vervoer geschikte weg van in feite Brussel, Den Bosch (dat geldt zeker daarna) naar Nijmegen.

Opm: het kan een Staatse-of Franse kanonskogel zijn.

Wim Kattenberg

'De nieuwe ijstijd', ©Marten Toonder, 1947